

UNIVERSAL XALQARO ILMIY JURNAL

Jurnalning bosh sahifasi: <https://universaljournal.uz>

Universal International Scientific
Journal

e-ISSN: [3060-4540 \(online\)](https://universaljournal.uz)

Year: 2025 Issue: 2 Volume: 4

Published: 30.04.2025
<https://universaljournal.uz>

International indexes

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (OAK BAZA)

ZENODO

OPEN AIRE

EUROPUB

RESEARCHGATE (OAK BAZA)

SJIF

FAROBIIY - SHARQ MUSIQA NAZARYASINING ASOSCHISI

Abdurashidova Dildora Axliddin qizi
Andijon davlat universiteti 1- kurs talabasi
Uzbekistan
adu@edu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada buyuk alloma Abu Nasr Forobiyning Sharq musiqa nazariyasiga qo'shgan hissasi yoritilgan. Musiqa haqidagi ilmiy va falsafiy qarashlari, "Musika haqida katta kitob" asarining mazmuni, shuningdek, Forobiyning musiqa ilmi tarixidagi o'rnini tahlil qilinadi. Maqola orqali Forobiyning nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlarda ham musiqa ilmining rivojiga ta'siri ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Forobiy, musiqa nazariyasi, Sharq madaniyati, "Musika haqida katta kitob", maqom, ilmiy yondashuv, falsafa va musiqa.

Аннотация: В статье освещается вклад великого ученого Абу Насра аль-Фараби в теорию музыки Востока. Будут проанализированы научные и философские взгляды на музыку, содержание труда «Большая книга музыки», а также место Аль-Фараби в истории музыкознания. В статье раскрывается влияние Аль-Фараби на развитие музыкознания не только своего времени, но и последующих столетий.

Ключевые слова: Фараби, теория музыки, восточная культура, «Большая книга музыки», маком, научный подход, философия и музыка.

Abstract: This article discusses the contribution of the great scholar Abu Nasr Al-Farabi to the theory of Eastern music. His scientific and philosophical views on music, the content of the work "The Big Book of Music", as well as Al-Farabi's place in the history of musicology are analyzed. The article reveals Al-Farabi's influence on the development of musicology not only in his time, but also in subsequent centuries.

Keywords: Al-Farabi, music theory, Eastern culture, "The Big Book of Music", maqom, scientific approach, philosophy and music.

Language: Uzbek

Citation: Abdurashidova , D. (2025). FARABI - FOUNDER OF EASTERN MUSIC THEORY. Universal International Scientific Journal, 2(4), 236–241. Retrieved from <https://universaljournal.uz/index.php/jurnal/article/view/1730>

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15340149>

Copyright © 2025 by author(s) and Scientific Research Publishing Inc. This work is licensed under the Creative Commons Attribution International License (CC BY 4.0). <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Kirish

Musika insoniyat tarixining eng qadimiy va eng ta'sirchan san'at turlaridan biridir. Uni nafaqat tinglash, balki ilmiy jihatdan tahlil qilish va nazariy asoslarini ishlab chiqish uchun chuqur tafakkur va yondashuv zarur bo'ladi. Sharq tamadduni ana shunday yondashuvlarni o'zida mujassam etgan buyuk olimlarga boydir. Shulardan eng yorqin namoyandalaridan biri bu Abu Nasr Forobiydir. Abu Nasr Forobiy (870–950) Turkiston hududida tug'ilib, Bag'dodda ilm olgan va o'z zamonasining eng bilimdon mutafakkirlaridan biriga aylangan. U falsafa, mantiq, tibbiyot, tilshunoslik, matematika, musiqa kabi fanlar bilan shug'ullangan. Ayniqsa, musiqa sohasida chuqur izlanishlar olib borib, Sharq musiqa nazariyasining poydevorini qo'ygan. Uning asarlari,

uslubi va ilmiy qarashlari asrlar davomida musiqashunoslar, faylasuflar va san'atkorlar uchun muhim manba bo'lib kelgan.

1. Abu Nasr Forobiyning hayoti: Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Tarkhon al-Forobiy (taxminan 873–950 yillar) Markaziy Osiyoning qadimgi ilm-ma'rifat markazlaridan biri bo'lgan Farob (hozirgi Qozog'istonning Otrar shahri yaqinidagi hudud)da tug'ilgan. U turk zodagonlari oilasida dunyoga kelgan va yoshligidan ilm-fanga bo'lgan qiziqishi bilan ajralib turgan. Forobiyning "al-Muallim as-Soniy" ("Ikkinchi muallim", ya'ni Aristoteldan keyingi eng ulug' o'qituvchi) deb e'tirof etilishi uning ilmiy salohiyati va tafakkuri chuqurligining dalilidir. Forobiy dastlabki tahsilini o'z yurtida olib, arab tili, mantiq, fiqh, adabiyot, musiqa, falsafa va tabiiy fanlarni

chuqur o'rgangan. So'ngra u Bag'dodga ko'chib, u yerda o'z davrining yetuk allomalari, xususan mashhur mantiqshunos Yuhanna ibn Haylon va boshqa yunon-fors ilmiy an'analari vakillari bilan suhbatda bo'lgan. Aynan Bag'dodda Forobiy Aristotel va Platon asarlarini o'rganib, ularga sharhlar yozgan hamda bu asarlar asosida o'z falsafiy tizimini shakllantirgan. Forobiy hayoti davomida faqatgina nazariy ilm-fan bilan emas, balki amaliy fanlar bilan ham shug'ullangan. U mantiq, metafizika, musiqa, tibbiyot, siyosatshunoslik, tilshunoslik va pedagogika kabi ko'plab sohalarda asarlar yaratgan. Musiqa nazariyasi sohasida uning eng muhim merosi "Kitāb al-Mūsīqī al-Kabīr" nomli asaridir. Unda u musiqani matematik asoslarda tahlil qilish, maqomlar tizimini yaratish, musiqaning inson ruhiyatiga ta'siri va uning tarbiyaviy ahamiyati kabi jihatlarni chuqur ilmiy asosda yoritadi. Forobiy o'z hayotining so'nggi yillarini Damashq (Shom) shahrida o'tkazgan va u yerda 950 yilda vafot etgan. Uning qabri hozirgi Suriya hududidagi Damashqda joylashgan. Forobiy hayoti va ilmiy merosi islomiy intellektual uyg'onish davrining yorqin namunasi bo'lib, uning ilm-fanga bo'lgan hissasi faqat Sharqda emas, balki Yevropa ilm-fan tarixida ham chuqur iz qoldirgan. U ilmiy mantiq, falsafa va musiqa orqali G'arb va Sharq tafakkurini bog'lovchi ilmiy ko'priklardan biriga aylangan.

2. Forobiyning sharq musiqaga qoshgan hissasi: Abu Nasr Forobiy Sharq musiqashunosligi tarixida beqiyos o'rin tutgan allomalardan biridir. U musiqa nazariyasini ilk bor mukammal ilmiy tizimga solgan, uni faqat san'at yoki amaliy ijrochilik sohasi sifatida emas, balki matematik, falsafiy va psixologik qonuniyatlarga asoslangan ilm sifatida rivojlantirgan. Forobiyning bu boradagi eng mashhur asari — "Kitāb al-Mūsīqī al-Kabīr" ("Musika haqida katta kitob") bo'lib, u dunyo musiqa tarixida birinchi mukammal musiqiy-falsafiy traktatlardan biri hisoblanadi. Mazkur asarda Forobiy musiqani bir necha yo'nalishda tahlil qiladi: Fizik-matematik asoslar — Forobiy tovush tabiatini ilmiy asosda o'rgangan. U tovushlarning balandligi, chastotasi, uzunligi va ular orasidagi intervallarni geometrik va arifmetik nisbatlar orqali ifodalagan. Bu qarashlar qadimgi yunon pitagoriylaridan ilhomlangan bo'lsa-da, Forobiy bu nazariyani Sharq musiqiy amaliyoti bilan uyg'unlashtirgan. Tovush tizimi va maqomlar — Forobiy maqom (modal) tizimining nazariy asoslarini ishlab chiqqan. U Sharq musiqasida ishlatiladigan maqomlarning strukturasi, ularning tuzilishi, kayfiyatga ta'siri va ijro prinsiplari haqida aniq tasniflar bergan. Ritm va vaqt — Asarda ritmik birliklar, ularning o'lchami, kombinatsiyasi va musiqiy kompozitsiyada tutgan o'rnini haqida ham tahliliy fikrlar

mavjud. Musiqaning axloqiy va psixologik ta'siri — Forobiy musiqaning inson ruhiy holatiga ta'sir etuvchi kuchini e'tirof etgan. U musiqa orqali inson axloqini tarbiyalash, ruhiy muvozanatni tiklash va ruhiy xastaliklarni davolash mumkinligini asoslagan. Bu g'oyalar bugungi kunda musiqaterapiya sohasida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Musiqa asboblari — Forobiy o'z davrida keng tarqalgan cholg'u asboblarini tasvirlab, ularning akustik imkoniyatlari va tovush chiqarish mexanizmlarini o'rgangan. Forobiy musiqani — "nafsoniy tarbiya vositasi" sifatida baholagan. Unga ko'ra, to'g'ri tanlangan musiqa insonni go'zallikka oshno etadi, axloqan kamolotga yetaklaydi va aqlni rivojlantiradi. Aynan shu jihatlari bilan Forobiy musiqani faqat ko'ngilochar emas, balki ijtimoiy-axloqiy ahamiyatga ega pedagogik vosita sifatida ilgari surgan. Forobiyning bu nazariyalari keyinchalik Ibn Sino, Safiyuddin Urmaviy, Al-G'azzoliy kabi mutafakkirlarning ilmiy ishlarida davom ettirilgan va rivojlantirilgan. G'arbda esa Forobiyning ishlari lotin tiliga tarjima qilinib, Aristotel musiqiy merosining islomiy talqinini yetkazishda muhim manbaga aylangan. Shunday qilib, Forobiy nafaqat Sharq musiqa nazariyasining asoschisi, balki universal musiqiy tafakkurning shakllanishiga hissa qo'shgan buyuk alloma sifatida jahon musiqashunosligi tarixida alohida o'rin egallaydi.

3. Forobiy — Sharq musiqiy nazariyasining asoschisi va uning Sharq

musiqa merosiga ta'siri: Abu Nasr Forobiy (873–950) Sharq musiqa tafakkurining ilmiy asoslarini yaratgan allomadir. U musiqa ilmini faqat amaliy ijrochilik doirasida emas, balki falsafa, mantiq, matematika va psixologiya bilan uzviy bog'liq holda tizimlashtirgan. Aynan Forobiy musiqiy tafakkurni nazariy jihatdan asoslash orqali Sharqdagi maqom asosidagi musiqiy madaniyatning shakllanishiga kuchli ilmiy tayanch yaratdi. Forobiy tomonidan yozilgan "Kitob al-Musiqiy al-Kabir" ("Musika haqida katta kitob") asari Sharq musiqa nazariyasining eng qadimgi va mukammal manbasi hisoblanadi. Bu asar orqali u tovushlar tizimi, musiqiy interval va maqomlarning ilmiy asoslarini yaratdi. Uning tovushlar orasidagi nisbatlar va ularning akustik xususiyatlariga bergan ilmiy yondashuvi Sharqda musiqa sohasida nazariy tafakkurning boshlanganini bildiradi.

Sharq musiqasiga ta'siri quyidagicha ko'zga tashlanadi: Maqom tizimi shakllanishiga zamin yaratdi. Forobiy maqomlar — muayyan tovush tartibida tashkil etilgan kompozitsion tizimlar — haqida ilk nazariy talqinlar berdi. Bu esa keyinchalik arab, fors, turk va markaziy osiyolik musiqashunoslar tomonidan maqom asosidagi musiqa tizimlarining shakllanishiga xizmat qildi. Uning g'oyalari Safiyuddin Urmaviy va Abdulqodir Marog'iy kabi musiqashunoslar orqali rivojlandi. Musiqani axloqiy-falsafiy vosita sifatida

tushuntirdi. Forobiy musiqaning ruhiy holatga ta'sirini chuqur tahlil qilgan. Uning nazarida, musiqa inson ruhiyatiga bevosita ta'sir etuvchi vosita bo'lib, axloqiy tarbiyada ham muhim rol o'ynaydi. Bu yondashuv keyinchalik Ibn Sino, Al-G'azzoliy, va boshqa Sharq mutafakkirlarining asarlarida davom ettirildi. Musiqaning ilmiy tahliliga asos soldi. Forobiy musiqani faqat eshituv tajribasiga emas, balki matematik, fizik qonuniyatlarga tayangan holda tahlil qildi. U pitagorliklar tizimini chuqurlashtirib, o'zining individual nazariyasini yaratdi. Bu uslub Sharqdagi musiqashunoslikda muhim metodik asos bo'lib xizmat qildi.

Sharq musiqa merosining mintaqaviy uyg'unligiga ta'sir qildi. Forobiy tomonidan nazariy asoslangan maqom strukturalari, ritmik formulalar va asboblarning tavsifi O'rta Osiyo, Fors, Arabiston va Osmoniy turk musiqiy an'analarining o'zaro bog'liqligini mustahkamladi. Bugungi kunda O'zbekiston, Eron, Turkiya va boshqa musulmon Sharq davlatlarining musiqa tizimlari Forobiyning ushbu ilmiy asoslariga tayangan holda shakllanib, rivojlanib kelmoqda. Uning merosi, ayniqsa maqom tahlilida, musiqa didaktikasi va musiqaterapiya yo'nalishlarida dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, Forobiy Sharq musiqiy tafakkurini nazariy asoslarga olib chiqqan va uni falsafiy-musavvirlik darajasiga ko'targan mutafakkir sifatida

Sharq musiqiy merosiga ilmiy, estetik va axloqiy jihatdan chuqur ta'sir ko'rsatgan.

XULOSA

Abu Nasr Forobiy Sharq ilm-fani va madaniyatining shakllanishida chuqur iz qoldirgan ulug' mutafakkir sifatida musiqa sohasiga ham bebaho hissa qo'shgan. Uning musiqaga oid qarashlari, ayniqsa "Kitob al-Musiqiy al-Kabir" asarida bayon etilgan nazariy tamoyillari, musiqa san'atini ilmiy asosda o'rganishning dastlabki namunasi bo'lib xizmat qilgan. Forobiy musiqani faqat estetik yo'nalishda emas, balki falsafa, matematika, axloqshunoslik va psixologiya bilan bog'liq holda tahlil qilgan. Forobiyning maqomlar tizimi, tovushlar nisbati, musiqaning ruhiy-axloqiy ta'siri haqidagi qarashlari nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlar davomida ham Sharq musiqashunosligining rivojiga asos bo'ldi. U yaratgan nazariy poydevor keyinchalik Ibn Sino, Urmaviy, Marog'iy kabi allomalar tomonidan boyitilgan va amaliy musiqada o'z aksini topgan. Bugungi kunda ham Forobiy g'oyalari maqom san'ati, musiqaterapiya, musiqa ta'limi va musiqiy tafakkur tahlilida dolzarb bo'lib qolmoqda. Shunday qilib, Forobiy nafaqat Sharq musiqiy nazariyasining asoschisi, balki musiqani ilmiy, ma'naviy va ijtimoiy jihatdan anglashga yo'l ochgan buyuk musiqashunos-faylasuf sifatida e'tirof etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'afurov, B.G. Sharq uyg'onish davri mutafakkirlari. — Toshkent: Fan, 2001.
2. Karimov, H. O'rta asr musulmon Sharqida musiqa nazariyasi rivoji. — Toshkent: O'zbekiston, 2015.
3. Al-Farabi. On Music (Translation and Commentary by D.E. Gutas). — Brill Academic Publishers, 2010.
4. Mirzayev, U. Maqom san'ati va Forobiy nazariyalari. — "San'at" jurnali, 2017, №3.
5. Xatamov, R. Forobiy falsafasi va musiqa tafakkuri. — Toshkent: Ma'naviyat, 2019.
6. Encyclopaedia Iranica – Farabi article: <https://iranicaonline.org/articles/farabi>